

УДК 330.112

Хома І.Б.*доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»***Блонська Н.В.***студент**Національного університету «Львівська політехніка»*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ТА ОЦІНЮВАННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена дослідженню сутності економічної категорії «ділова активність підприємства» у широкому і вузькому розумінні. В ній розглянуто теоретичні аспекти та проблеми, пов'язані з визначенням сутності та особливостей управління діловою активністю. Наведено основні якісні та кількісні критерії, які впливають на стан ділової активності підприємства. Встановлено, що поняття «управління діловою активністю підприємства» можна розглядати як вплив керівництва суб'єкта господарювання на поточні плани з формування, розподілу та перерозподілу всіх видів доступних ресурсів з метою постійного підвищення ефективності діяльності підприємства на мікро- та макрорівнях. Досліджено напрями управління діловою активністю господарюючого суб'єкта, а саме соціально-економічне управління, управління ефективністю виробничих процесів і прибутків та управління інвестиційними процесами підприємства. Наведено причини, що зумовлюють залежність ділової активності підприємства від ресурсних факторів його економічної динаміки. Визначено групи показників: показники оборотності (оборотності обігових коштів, швидкості обороту капіталу), фондівіддачі (або коефіцієнт оборотності основних засобів), рентабельності, заходів антикризового фінансового управління (модель Альтмана, Таффлера та інші моделі), фінансового стану, ефективності (ефективності використання оборотних активів, ефективності управління капіталом), за якими найдоцільніше оцінювати ділову активність господарюючого суб'єкта. Запропоновано для оцінювання ділової активності «золоте правило економіки підприємства», яке полягає в аналізі динаміки абсолютних показників: чистого прибутку, чистого доходу від реалізації продукції і активів. Представлено рівні ділової активності суб'єкта господарювання, які існують сьогодні в економічній науці, а саме високий (достатній), який характеризується нормальною виробничо-господарською ситуацією, середній (задовільний), що вказує на проблемну ситуацію, і низький (незадовільний), який характеризує кризову господарсько-фінансову ситуацію.

Ключові слова: ділова активність, управління діловою активністю, показники оцінювання ділової активності, критерії ділової активності, ресурсний потенціал.

Хома І.Б., Блонская Н.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ И ОЦЕНИВАНИЮ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена исследованию сущности экономической категории «деловая активность предприятия» в широком и узком смысле. В ней рассмотрены теоретические аспекты и проблемы, связанные с определением сущности и особенностей управления деловой активностью. Приведены основные качественные и количественные критерии, которые влияют на состояние деловой активности предприятия. Установлено, что понятие «управление деловой активностью предприятия» можно рассматривать как влияние руководства субъекта хозяйствования на текущие планы формирования, распределения и перераспределения всех видов доступных ресурсов с целью постоянного повышения эффективности деятельности предприятия на микро- и макроуровнях. Исследованы направления управления деловой активностью хозяйствующего субъекта, а именно социально-экономическое управление, управление эффективностью производственных процессов и прибылью и управление инвестиционными процессами предприятия. Приведены причины, обуславливающие зависимость деловой активности предприятия от ресурсных факторов экономической динамики. Определены группы показателей: показатели оборачиваемости (оборотности оборотных средств, скорость оборота капитала), фондотдачи (или коэффициент оборачиваемости основных средств), рентабельности, мер антикризисного финансового управления (модель Альтмана, Таффлера и другие модели), финансового состояния, эффективности (эффективности использования оборотных активов, эффективности управления капиталом), по которым целесообразно оценивать деловую активность хозяйствующего субъекта. Предложено для оценки деловой активности «золотое правило экономики предприятия», которое заключается в анализе динамики абсолютных показателей: чистой прибыли, чистого дохода от реализации продукции и активов. Представлены уровни деловой активности субъекта хозяйствования, которые существуют на сегодняшний день в экономической науке, а именно высокий (достаточный), который характеризуется нормальной производственно-хозяйственной ситуацией, средний (удовлетворительный), указывающий на проблемную ситуацию, и низкий (неудовлетворительный), характеризующий кризисную хозяйственно-финансовую ситуацию.

Ключевые слова: деловая активность, управление деловой активностью, показатели оценки деловой активности, критерии деловой активности, ресурсный потенциал.

Khoma I.B., Blonska N.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS AND EVALUATION OF BUSINESS ACTIVITY

The article is devoted to research of essence of economic category "business activity" in the broad and narrow sense. It discusses the theoretical aspects and problems associated with defining the nature and features of management of business activity. The main qualitative and quantitative criteria that affect the state of the business activity of the enterprise. It is established that the concept of "management of business activity of enterprise" can be considered as the effect of the management of the entity in the current plans of formation, distribution and redistribution of all types of available resources in order to continuously improve the efficiency of enterprises at the micro and macro levels. Investigated areas of management of business activity of the entity, namely socio-economic management, efficiency of production processes and profits and management of the investment processes of the enterprise. Presents the reasons for the dependence of the enterprise business from resource factors of economic dynamics. Identified groups of indicators: turnover (working capital turnover, rate of turnover of capital), capital productivity (or turnover ratio fixed assets), profitability, measures of anti-crisis financial management model (Altman, Taffler and other models), financial condition, efficiency (efficiency of use of circulating assets, efficiency of capital management) on which it is advisable to assess business activity of an economic entity. Proposed for evaluating business the "Golden rule of enterprise economy", this is the analysis of the dynamics of absolute indicators: net income, net of income from sales of products and assets. The levels of business activity of the entity that exist today in the economic science, namely high (suf-

ficient), which is characterized by normal production and business situation, the average (satisfactory) indicates a problematic situation and low (unsatisfactory) characterizes the crisis of the economic-financial situation.

Keywords: business activity, business activity management, performance evaluation of business activity, criteria for business activity and resource potential.

Постановка проблеми. Стабільність фінансового стану та конкурентоспроможність підприємства в умовах ринкової економіки значною мірою визначаються його діловою активністю. Економічна наука до кінця ХХ століття не приділяла достатньо уваги розгляду ділової активності підприємства як особливої категорії соціально-економічних відносин. Тим часом ділова активність зазнала суттєвих змін у ході еволюції людства та світового господарства і стала одним з основних інструментів, за допомогою якого можна об'єктивно визначити результативність фінансової діяльності підприємства та перспективи його розвитку.

Ділова активність охоплює найважливіші сфери життєдіяльності підприємства: виробництво, фінанси, маркетинг, що й обумовлює актуальність цієї категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «ділова активність» з'явився в Україні в 1990-х роках з розвитком підприємництва й виникненням таких понять, як діловий ризик і діловий крах, запобігання якого вимагає активних дій від підприємців [4, с. 215].

Упродовж останніх років вітчизняні та зарубіжні вчені дедалі частіше звертають увагу на проблеми визначення сутності, управління та оцінювання ділової активності виробничо-господарських структур. Зокрема, ці питання відображені в працях таких вчених, як М.Д. Білик, І.О. Бланк, Ю. Бріггем, М.П. Войнаренко, Г.Г. Кірейцев, В.В. Ковальов, В.О. Мец, Є.В. Мних, Т.Г. Рзаєва, Г.В. Савицька, Ю.С. Цал-Цалко, А.Д. Шеремет.

На думку Г.Г. Кірейцева, ділову активність потрібно розглядати як процес вибору оптимального співвідношення між набором економічних ресурсів та окремо між обсягом виробництва різноманітних продуктів за допомогою цих ресурсів. Такі науковці, як А.Д. Шеремет, Г.В. Савицька, також ототожнюють ділову активність і оборотність активів та зобов'язань. О.В. Єфімова приділяє увагу аналізу операційного циклу. Теорія кругообігу ресурсів дає змогу охарактеризувати предмет дослідження лише у вузькому розумінні. Серед таких науковців, як, зокрема, Ю.С. Цал-Цалко, М.Д. Білик, В.О. Мец,

Є.В. Мних, існують більш ґрунтовні підходи до визначення поняття ділової активності. Ю.С. Цал-Цалко, наприклад, розкриває зміст ділової активності, доповнюючи теорію кругообігу ресурсів ще двома економічними категоріями: «економічне зростання» та «економічний розвиток».

В.В. Ковальов вважає, що ділова активність комерційної організації виявляється в динамічності її розвитку. Схожі погляди на взаємозв'язок між економічним розвитком та діловою активністю мають й інші науковці. Зокрема, М.Д. Білик та інші стверджують, що на рівень ділової активності безпосередній вплив має, поряд із рівнем ефективності використання ресурсів, ступінь виконання цим підприємством плану за основними показниками, що забезпечують задані темпи його зростання у сферах операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на популярність досліджуваних аспектів багатьма науковцями, механізми оцінки та управління діловою активністю залишаються недостатньо розвиненими. Це пояснюється тим, що кожен з авторів пропонує різні підходи до визначення поняття сутності ділової активності, а також спостерігаються неузгодженість цих підходів та відсутність чітко вироблених показників оцінювання та методів управління діловою активністю. Тому дослідження цієї теми є актуальним.

Мета статті полягає в узагальненні основних підходів до визначення поняття «ділова активність», його уточнення та вдосконалення, а також дослідженні особливостей управління та оцінювання стану ділової активності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим індикатором ефективності використання ресурсів підприємства в умовах нестабільної економіки є його ділова активність.

Ділова активність підприємства – це комплексне поняття, яке виражається через систему взаємопов'язаних економічних категорій. Тому серед науковців є різні підходи до визначення цього поняття. Також виділяють широкий та вузький підходи до визначення поняття «ділова активність». У широкому розумінні цей термін означає марке-

Рис. 1. Критерії ділової активності підприємства

тингове і комерційне просування підприємства за умов залучення максимально можливого ресурсного потенціалу зі спрямуванням усього спектру зусиль. У вузькому ж розумінні ділова активність підприємства означає якість прийнятих управлінських рішень, що характеризується висококваліфікованим менеджментом, повноту віддачі вкладених зусиль та ефективне використання наявних виробничих та комерційних можливостей.

Слід зауважити, що не тільки наявність і використання ресурсного потенціалу підприємства виступають факторами формування і рівня прояву його ділової активності. Навпаки, від рівня і спрямованості прояву ділової активності залежать динаміка та ефективність використання ресурсів підприємства, вибір пріоритетного для нього вектора економічної динаміки [6].

Головні якісні і кількісні критерії ділової активності підприємства систематизовано і подано на рисунку 1.

Що стосується поняття «управління діловою активністю підприємства», то його можна розглядати як вплив керівництва суб'єкта господарювання на поточні плани з формування, розподілу та перерозподілу всіх видів доступних ресурсів з метою постійного підвищення ефективності діяльності підприємства на мікро- та макrorівнях. Ділова активність, виступаючи процесом, пов'язана з результатами діяльності, потенціалом підприємства, конкурентоспроможністю.

Отже, управління діловою активністю у системі управління розвитком підприємства посідає одне з провідних місць, оскільки генерує його спроможність до зростання його вартості, що, за твердженням І.О. Бланка [1], є головною метою функціонування суб'єктів господарювання.

Управління діловою активністю доцільно здійснювати за трьома напрямками:

- 1) соціально-економічне управління підприємством;
- 2) управління ефективністю виробничих процесів;
- 3) управління прибутками та інвестиційними процесами підприємства [8, с. 153].

Оскільки ділова активність у широкому розумінні ототожнює себе з поняттям маркетингового і комерційного просування підприємства за умов залучення максимально можливого ресурсного потенціалу зі спрямуванням усього спектру зусиль, то можна сказати, що ділова активність залежить від ресурсів, що є наявними на підприємстві.

Причини, що зумовлюють залежність ділової активності підприємства від ресурсних факторів його економічної динаміки:

- 1) динаміка зростання ресурсів повинна мати однозначну позитивну спрямованість;
- 2) виявлення спрямованості зміни ресурсних факторів економічної динаміки є однією з найважливіших управлінських завдань, вирішення якої забезпечить зростання ділової активності підприємства;
- 3) визначення резервної частини ресурсного потенціалу слід розглядати як джерело економічного розвитку.

Отже, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів підприємства може розглядатися як умова розвитку ресурсного потенціалу та зростання ділової активності. Дослідження ресурсних факторів економічної динаміки формування ділової активності підприємства можна проводити за допомогою аналізу екстенсифікації та інтенсифікації, а аналіз співвідношення екстенсивних та інтенсивних ресурсних факторів дасть змогу визначити стадію економічної динаміки і виявляти резерви розвитку ресурсного потенціалу підприємства [6, с. 213].

Щодо питання оцінювання ділової активності підприємства, то варто зазначити, що, як довів аналіз літературних джерел, деякі науковці окремо його не розглядають. Так, оцінка ділової активності на мікрорівні, тобто на рівні підприємства, здійснюється у рамках дослідження:

- оборотності (оборотності обігових коштів, швидкості обороту капіталу);
- фондовіддачі (або коефіцієнту оборотності основних засобів);
- продуктивності праці;
- рентабельності;
- заходів антикризового фінансового управління;

Рис. 2. Напрями управління діловою активністю підприємства

– фінансового стану: прогнозування банкрутства з використанням інтегрального показника (моделей Альтмана, Таффлера та інших моделей);
– ефективності (ефективності використання оборотних активів, ефективності управління капіталом [5, с. 510]).

Як вже було зазначено, ділова активність оцінюється системою показників, що характеризують найважливіші сторони господарсько-фінансової діяльності підприємства. Крім того, в ідеальному випадку динаміка абсолютних показників ділової активності повинна відповідати «золотому правилу економіки підприємства»:

$$T_{зрп} > T_{зрд} > T_{зра} > 100\%, \quad (1)$$

де $T_{зрп}$, $T_{зрд}$, $T_{зра}$ – темп зростання відповідно прибутку, чистого доходу від реалізації продукції, активів.

Перше співвідношення характеризує випередження темпів зростання прибутку порівняно з темпами зростання чистого доходу від реалізації продукції і свідчить про зниження собівартості продукції як основного чинника збільшення прибутку. Якщо темпи зростання прибутку й обсягу реалізації продукції будуть випереджувати темпи зростання активів, то це свідчить про ефективність використання останніх [3, с. 125].

Зазначимо, що значення показників у наведеному співвідношенні мають зростати (бути більшими за 100%). Недоліком цієї умови є те, що в економічній літературі відсутнє пояснення розрахунку показників, які відображені у формулі (1). При формуванні даного співвідношення незрозумілим залишається, які саме активи беруться до уваги.

Нині в економічній науці виділяють три рівні ділової активності підприємства: високий (достатній), середній (задовільний), низький (незадовільний). Кожному рівню ділової активності відповідає конкретна господарсько-фінансова ситуація. Отже, виділяють нормальну виробничо-господарську ситуацію, якій відповідає високий рівень ділової активності, проблемну, яка характеризує середній рівень ділової активності підприємства, і кризову, яка характеризується низьким рівнем ділової активності підприємства.

Нормальна виробничо-господарська ситуація характеризується таким збігом умов і обставин, за яких створюються сприятливі умови для функціонування суб'єкта господарювання та формується стійка тенденція до підвищення темпів зростання оціночних показників.

Проблемна визначається таким збігом господарських умов та чинників, за яких формується тенденція до погіршення стану підприємства і спостерігається нестійка динаміка оціночних показників ділової активності.

Кризова ситуація виникає у випадку відсутності оперативного реагування на стратегічні питання, які потребують термінового вирішення. Визначається вона збігом обставин, що формують стійку негативну

тенденцію оціночних показників ділової активності. Кризова ситуація може викликати банкрутство підприємства [7].

Висновки. Проаналізувавши підходи до визначення та оцінки ділової активності підприємства, встановили, що ділова активність виступає однією з найважливіших характеристик функціонування та розвитку підприємства. Відсутність єдиного підходу до визначення цього поняття свідчить про недосконалий категоріальний апарат цієї важливої економічної категорії.

Що стосується управління діловою активністю, то воно потребує основних напрямів розгляду, за якими вноздійснюється, та оцінки особливості кожного з них.

Оцінку ділової активності доцільно проводити за допомогою таких груп показників: показники оборотності, фондівдачі, рентабельності, заходів антикризового фінансового управління, фінансового стану, ефективності, оскільки саме вони характеризують всі напрями фінансово-господарської діяльності підприємства.

Загалом виділяють три види ділової активності, які пов'язують із трьома фінансово-господарськими ситуаціями на підприємстві: висока ділова активність, яка є ознакою нормального стану, середня – проблемного і низька – кризового.

Перспективами подальших досліджень у площині ділової активності є визначення інформаційного та інструментального забезпечення оцінки ділової активності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр ; Эльга, 2003. – 246 с.
2. Гарасюк О.А. Проблеми щодо сутності поняття «ділова активність підприємства» / О.А. Гарасюк // Вісник Криворізького технічного університету : зб. наук.-тех. праць. – № 22. – Кривий Ріг : Вид-во КТУ, 2010. – С. 63–64.
3. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз : [підручник для студентів] / Б.Є. Грабовецький. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 256 с.
4. Гринькевич О.А. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління діловою активністю підприємств / О.А. Гринькевич, Г.І. Кіндрацька // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 215–218.
5. Мешкова Н.Л. Оцінка ділової активності підприємства на макрорівні / Н.Л. Мешкова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 508–511.
6. Снитко Л.Т. Управление деловой активностью организаций потребительской кооперации: теоретические основы и методическое обеспечение : [монография] / Л.Т. Снитко, Л.Е. Клименко. – Белгород : Кооперативное образование, 2010. – 322 с.
7. Співак Ю.В. Ділова активність як важливий показник діяльності підприємства / Ю.В. Співак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2014/dilova-aktyvnist-yak-vazhlyvyj-pokaznyk-diyalnosti-pidpryemstva>.
8. Хома І.Б. Теоретичні аспекти і особливості управління діловою активністю підприємства / І.Б. Хома, М.М. Рій // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 26.6 – С. 150–155.
9. Шеремет О.О. Фінансовий аналіз / О.О. Шеремет. – К., 2009. – 196 с.